

TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ TARTIŞMALARI VE AK PARTİ'NİN BAŞKANLIK SİSTEMİ ÖNERİSİ ÜZERİNE*

DEBATES ON GOVERNMENT SYSTEM IN TURKEY AND PRESIDENTIAL SYSTEM PROPOSAL OF JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY

Yılmaz DEMİRHAN**
Seyfettin ASLAN***
Mehmet ALKIŞ****

Öz:

Bu çalışma temelde Türkiye'de hükümet sistemi tartışmaları ve bu kapsamda Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) tarafından 2012'de Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan başkanlık sistemi önerisini konu almaktadır. Bu çerçevede çalışmanın başında güçler ayrımı teorisi, güçler ayrımını esas alarak ortaya çıkan hükümet sistemleri ile bunların olumlu ve olumsuz yönlerine yer verilmiştir. Ardından Türkiye'deki parlamenter süreç ve parlamenter sürecin işleyişinden kaynaklı sorunlara dayanarak ortaya çıkan hükümet sistemleri tartışmaları incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise hükümet sistemi tartışmaları bağlamında Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) tarafından meclise sunulan başkanlık sistemi önerisi detaylı bir şekilde ele alınmış ve bu öneriye yönelik olarak yapılan eleştiriler yansıtılmıştır. Çalışma büyük ölçüde ilgili literatür esas alınarak oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Başkanlık Sistemi, Parlamenter Sistem, Güçler Ayrılığı, Türkiye, Ak Parti.

Abstract:

This paper aims to study government system debates with regards to presidential system proposal which submitted to Turkish Grand National Assembly by Justice and Development Party in 2012. Firstly, there are arguments about separation of powers, its relations with government systems and strengths and weaknesses of systems. Then, parliamentary system process is examined in terms of problems originated from discussions about process in Turkey. In the last chapter, presidential system proposal of Justice and Development Party and counter arguments to this proposal are given with details. This study is mainly composed of academic literature in field.

Keywords: Presidential System, Parliamentary System, Separation of Powers, Turkey, Justice and Development Party.

* Makale Gönderim Tarihi: 26.04.2016

Makale Kabul Tarihi: 23.06.2016

** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yilmaz.demirhan@dicle.edu.tr.

*** Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, seaslan@dicle.edu.tr.

**** Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, mmmehmet.alkis@gmail.com.

GİRİŞ

Egemenlik yetkisinin kullanımını içeren hükümet sistemleri, siyasal anlamda en çok üzerinde durulan, zihinsel çaba harcanan ve bu nedenle de tartışmaya konu alanlardandır. Türkiye dâhil dünyanın birçok ülkesinde zaman zaman aksayan hükümet sistemleri, söz konusu ülkeleri yeni sistem arayışlarına itmektir. Demokratik ülkelerde bu arayışlar bazen parlamenter sistemin bazen de başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinin işleyişinden kaynaklanabilmektedir.

1980'den sonra Türk siyasal hayatında da en çok tartışılan konulardan biri hükümet sisteminin değişmesi ile ilgilidir. Özellikle 1946'dan sonra çok partili siyasal yaşama geçişin ardından liberal, muhafazakâr ve bazen dini değerlere daha yakın siyasal partilerin iktidara gelmeye başlaması ve yaptıkları çeşitli icraatlar çoğu zaman bu hükümetlerin bazı siyasal kesim ve bürokratik kurumlarca Cumhuriyetin kurucu ideolojisine aykırı davrandıkları iddiaları ile suçlanmalarına sebep olmuştur. Bu iddiaların dozu belirli dönemlerde artmış ve suçlamaların yöneltildiği hükümetler çalıştırılmaz duruma getirilmiştir. Hatta belli dönemlerde siyasetin rutin işleyişi dışına çıkılarak siyasete çeşitli şekillerde müdahale edilmiş ve bu hükümetler iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bununla da yetinilmemiş sonraki yıllarda bu tür hükümetlerin istenmeyen icraatlarının engellemesi için yürütmeye ait bazı yetkiler Cumhuriyet ideolojisini temsil eden sivil bürokratik kurumlara aktarılmıştır.

Buna karşın söz konusu ithamlara maruz kalan hükümetler ise bu müdahaleleri engellemek ve bürokratik kurumlarla iktidarı paylaşmamak adına çözüm arayışlarına girişmişlerdir.

Türkiye'de son 30 yıldan beri başkanlık sistemi özelinde gündeme gelen hükümet sistemi arayışları bir yönüyle de iktidarlarına engel olunan hükümetlerin bu engellerden kurtulma arayışı olarak değerlendirilebilir. Bu ve aşağıda yer verilen diğer gerekçelerle başkanlık sistemini önerenler bir yandan seçimle elde edilen iktidar yetkisinin bürokratik kurumlarla paylaşılmasına karşı çıkmakta diğer yandan daha hızlı işleyen ve yetkilerin tek elde toplandığı bir icra makamı tesis etme arzusundaırlar. Başkanlık sistemi yönündeki istek ve öneriler sistem değişimini isteyen akademik çevreler ve sivil toplum kuruluşlarınca (STK) da desteklenmektedir. Ancak sistem arayışlarına özellikle Cumhuriyetin kurucu ideolojini sahiplenen siyasal partiler, akademik çevreler ve STK'larca Türkiye'nin üniter yapısının bozulabileceği endişesi ile karşı çıkmaktadır. Sistem değişikliğiyle ilgili tartışmalar, belli dönemlerde azalmış olsa da düşünsel boyutta canlılığını günümüze kadar sürdürmektedir.

Gerçekte Türkiye'de hükümet sistemi değişikliğine ilişkin tartışmalar objektif zeminde yürütülmemiştir. Sistem değişikliğiyle ilgili tartışmalar çoğu kez, ideolojik ön yargılar, kaygılar ve kişiselleştirmenin ön planda olduğu bir çerçevede gerçekleşmiştir. Bu duruma bir bakıma ortada somut bir sistem değişikliği önerisinin olmaması da yol açmıştır. Nihayet 2011 milletvekili genel seçimlerinden sonra Ak Parti, Meclis Komisyonuna başkanlık sistemiyle ilgili anayasa değişiklik önerisini sunarak somut bir adım atmış oldu. Ak Parti'nin önerisini sunmasıyla tartışmalar, başkanlık sisteminin içeriği, önerinin dünyadaki mevcut başkanlık sistemlerinden hangileriyle benzerlik gösterdiği, hangilerinden ayrıştığı ve öne-

rinin neler getirebileceği, öneri ile nasıl bir amaca erişilmek istendiği gibi noktalara odaklanmıştır.

2011 seçimlerinden sonra da Türkiye’nin siyasi gündeminde yer alan başkanlık sistemi argümanı, 7 Haziran 2015 seçim kampanyası sırasında Ak Parti tarafından kullanılmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanı da yaptığı mitinglerde ve açılışlarda sistem değişikliğine destek vermiş ve halktan değişikliğin gerçekleşmesi için yeterli sayıda milletvekili (400 vekil) istemiştir. Buna karşın muhalefet de bu sistem değişikliğinin karşısında olduğunu beyan ederek seçim çalışmalarını sürdürmüştür. Bir tür başkanlık sistemi referandumuna dönüşen 7 Haziran 2015 seçimlerinde Ak Parti’nin oylarının düşmesiyle birlikte muhalif kesimler başkanlık sisteminin halk tarafından da istenmediğini dile getirmiş ve böylece sistem tartışmaları kısa bir süre için gündemden düşmüştür. Ancak seçimlerden sonra anayasada belirtilen sürede yeni bir hükümet kurulamaması üzerine cumhurbaşkanı seçimlerin tekrarlanmasına karar verdi. 1 Kasım 2015’te yapılan seçimde Ak Partinin yaklaşık %50’lik oy alması ile başkanlık sistemi de yeniden gündeme geldi. Her ne kadar AK Parti seçim kampanyasını bunun üzerine inşa etmemiş olsa da çıkan sonucun bu yönde yorumlanması kaçınılmaz oldu. Günümüzde başkanlık sistemine geçme konusundaki girişimler ve yeni anayasa çalışmaları devam etmektedir. Türkiye’nin siyasal yapısını önemli oranda değiştirmesi düşünülen bu iki konunun gündemdeki yerini koruyacağı ve öyle veya böyle çözüme kavuşturulacağı öngörülmektedir.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan bilgiler ışığında hazırlanan bu çalışma Türkiye’de hükümet sistemi tartışmaları ve Ak Parti’nin başkanlık sistemi önerisini konu almaktadır. Çalışmada önce güçler ayrılığı teorisi ve güçler ayrılığı temelinde ortaya çıkan hükümet sistemleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Türkiye’de hükümet sistemi arayışları ve bu konudaki tartışmalar, hükümet sisteminin doğuracağı muhtemel fayda ve risklerle Ak Parti’nin başkanlık sistemi önerisi ve önerinin hayata geçmesi için parti yetkililerinin yaptıkları çalışmalar incelenmiştir. Devamında Ak Parti önerisine yöneltilen eleştiriler ele alınmıştır. Çalışma, büyük ölçüde ilgili literatür temel alınarak oluşturulmuştur. Bununla birlikte zaman zaman bu konuda siyasi gündeme dair belge ve gözlemlere de yer verilmiştir.

1. BAŞLICA HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Bir devletteki hükümet sistemi o devletin nasıl yönetildiğini belirlemektedir. Hükümet sistemleri devletin temel fonksiyonları olan yasama, yürütme ve yargı kuvvetlerinin bir elde, kurulda toplanması (birliği) veya bu kuvvetlerin ayrı kişi, kurul veya makamlarla kullanılmasına bağlı olarak değişik şekillerde oluşmaktadır.

Demokrasi ile yönetilen devletlerde özellikle Fransız filozof Charles Louis de Secondat (Montesquieu)’den beri kuvvetler ayrılığı ilkesi hükümet sistemlerini belirleyen temel prensip olarak kabul edilmekle beraber ondan daha önce kuvvetlerin uygulamada İngiltere’de 1066-1689 (Bill of Rights-Haklar Bildirgesi) tarihlerinde birbirinden yavaş yavaş ayrıldığı belirtilmektedir (Gözler, 2015a:73). 1748 tarihli Kanunların Ruhu adlı eserinde Montesquieu tarafından teorileştirilen kuvvetler ayrılığı prensibinin ilk kez John Locke tarafından

“Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme” adlı eserde yer aldığı görülmektedir (Gözler, 2015a:74). Lipson’a göre ise kuvvetler ayrılığı prensibinin ilk izlerine çok daha eski dönemlerde Yunan filozof Aristoteles’in “Politika” adlı eserinde rastlanmaktadır. O’na göre bu eserde Aristoteles hükümetin karar alan, uygulayan ve çıkan sorunları çözümlen üç bölümden oluştuğunu belirtmesi onun bir kuvvetler ayrılığı fikrine sahip olduğuna işaret etmektedir (Yücel, 2003:336).

Montesquieu’nün adıyla özdeşleşen kuvvetler ayrılığı teorisi 1789 Amerikan ve 1791 Fransız anayasalarından başlayarak pek çok pozitif hukuk belgesinde yer almakla birlikte teori daha çok siyasi nitelik taşımaktadır. Ünlü düşünürün kuvvetler ayrılığı prensibini savunması bunu özgürlüklerin güvencesi olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Düşünüre göre iki özellikle de üç kuvvetin aynı elde toplanması istibdat’a yol açacaktır (Özbudun, 1995:143). Montesquieu’nün söz ettiği üç kuvvetten birincisi, kanun yapma, yapılmış olanları değiştirme veya yürürlükten kaldırma kuvveti olan yasama kuvvetidir. İkincisi, yasaları uygulayan, yürütme kuvveti olup, yönetici bu yetkiye göre savaş veya barış yapar, elçi gönderir, kabul eder ve güvenliği sağlayıp istisnaları önler. Üçüncüsü ise yasalara uymayanları uymayana zorlayan yargı kuvvetidir. Bu kuvvetle, suçlular cezalandırılır ve bireyler arasındaki uyuşmazlıklar çözüme kavuşturulur. Ona göre bu üç kuvvetten yürütme bir monarkın elinde olmalıdır. Bu şekilde idare daha iyi olur. Yasama kuvveti bir kurula ait olmalıdır. Kurul, asiller ve halkın temsilcilerinden oluşan iki parçalı olmalıdır. Yargı kuvveti ise mahkemelere ait olmalı bir zümrenin eline verilmemelidir (Montesquieu’dan aktaran Ağaoğulları vd, 2015:559-562; Gözler, 2015a:74). Montesquieu’nün devletin üç kuvvetinden bahsedip bunlardan özellikle yürütme kuvvetinin bir monark tarafından daha iyi biçimde yerine getirileceğinin belirtilmiş olması bugün itibarıyla demokratik görünmese de o dönemin koşullarında kral veya prensin diğer kuvvetleri paylaşmasına imkân tanınması açısından stratejik bir hamle olarak görülebilir.

Montesquieu’dan önce kuvvetler ayrılığı fikrine değinen John Locke ayrımı sadece yasama ve yürütme kuvvetleri açısından yapmıştır. Düşünür devlet iktidarının kullanımında yasama, yürütme ve federatif kuvvetten bahseder. Yargıyı günümüzdeki anlamında ayrı bir güç olarak düşünmemiştir. Yargı, yürütme kuvveti içinde gösterilmiştir (Locke’den aktaran Tunçay, 2009:276-279). Locke’a göre yasama kuvveti devlet gücünün topluluğu ve bu topluluğun üyelerini korumak için nasıl kullanılacağına yönlendirme hakkı olan kuvvettir. O’na göre yasayı yapan onu uygulama cazibesine kapılabileceğinden yasa yapıldıktan sonra yenisine ihtiyaç olana kadar yasa yapanlar dağılmalı ve yürütme kuvveti başka makama bırakılmalı, yasa yapıcılar da yaptıklarına bağlı olmalıdır. Yasalar kısa süreli ve birden yapılmasına karşın sürekli ve devamlı bir güç taşıdıkları, aralıksız yürütme ya da gözetme gerektirdiklerinden onların yürütülmesi için devamlı bir güç gerekmektedir. Düşünürün federatif kuvvetten kastı ise savaş, barış, birlik, ittifak yapma kuvvetidir.

Bu ayrımlar ışığında 17. yüzyılda İngiltere’de yaşamış olan Locke’un ülkesinin koşullarında daha çok kral ve parlamento arasındaki güç dağılımının sınırlarını belirlemeye çalıştığı görülmektedir. Bu dönemde mutlak güç olarak görülen monarşinin yani yürütme yetkisinin yasama karşısında sorumlu olmasını ve böylece monarşik gücün sınırlanmasını

savunmuştur. Locke, sadece kralın yasama organı karşısında sorumlu olması gereği ile yetinmemiş ayrıca yürütmenin de kendi içinde parçalanması gereğine dikkat çekmişti (Zarplı, 2015:166-167). Bu durumda yürütme yetkisi bir kişi veya grupta toplanmaz belli yetkilerle donatılmış kişiler arasında dağılır.

Kuvvetler ayrımı ile ne kastedildiğini Özbudun (1995:144-145) egemenlik kavramı bağlamında açıklamaya çalışmıştır. Yazara göre egemenlik veya devlet kudreti tektir. Bu kudret devletin organları vasıtasıyla toplum adına iradesini belirtme, kendi iradesini toplumda yaşayan bireyler üzerinde hâkim kılma iktidarındır. Devlet kudretini kullanma sırasında başvuru yolu ve işlemler ne kadar farklı olsa da bütün işlemlerle yapılan devlet kudretinin kullanılmasından başka bir şey değildir. Devlet kudreti tektir ancak iktidarın fonksiyonları bu iktidarın değişik yansımaları ve kullanım biçimleridir. Mesela kanun yapmak, devlet kudretinin kullanım biçimlerinden biridir. İktidarın organları ise iktidarın çeşitli fonksiyonlarını yerine getirmekle görevli kişi ve kuruluşlardır. O halde güçler ayrılığından anlaşılması gereken şey pozitif hukuka göre fonksiyonların ayrılığıdır.

Bu açıklamalar bağlamında hükümet sistemi de kısaca, “*devlet içindeki kuvvetlerin dağılımı ve düzenlenişi bakımından anayasal demokrasilerde veya demokratik olmayan rejimlerde uygulanan kural ve kurumlar dizgesinin bütünü*” olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde demokratik dünyada başlıca hükümet sistemleri parlamenter sistem, başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri şeklindedir. Kuvvetler ayrılığına dayalı sistemler kuvvetler arasındaki ilişkinin yoğunluğuna göre biçimlenmiştir. Kuvvetler yumuşak bir şekilde birbirinden ayrılmış ise parlamenter sistem, kuvvetler sert bir şekilde birbirinden ayrılmışsa başkanlık sistemi ve nihayet yasama ve yürütmenin birbirinden ayrı olmasının yanı sıra yürütme içinde devlet başkanı’na ağırlık verilmişse yarı başkanlık sistemi ortaya çıkar (Parsak, 2012:1-2). Özellikle demokrasi ile yönetilen dünya ülkeleri pek çok etkeni dikkate alarak mevcut üç hükümet sisteminden birini tercih edebilmekte zaman zaman bu tercihlerini değiştiren koşullara göre değiştirebilmektedirler.

1.1. Parlamenter Sistem ve Özellikleri

Parlamenter sistemin temeli tarihsel olarak Avrupa’da monarkların mutlak otoritelerinin sınırlandırılmasına dayanmaktadır. Yaşanan siyasal ve ekonomik değişimler toplumsal kesimlerin kral ve yöneticiler karşısında söz sahibi olmalarını beraberinde getirmiş kesin ve sorgulanamaz otoriteler aşınmaya başlamış ve siyasal temsiliyet açısından parlamentolar ortaya çıkmıştır. Bir bakıma parlamenter sistemin tarihi, monarkın (kralın) temsilcisi olan hükümetle, halkın hâkimiyetinin temsilcisi olan parlamentonun mücadelesinin tarihidir ve tarihî süreç göstermiştir ki bu mücadelenin en temel amacı, hükümeti parlamentonun kontrolüne sokmaktır. Esasen parlamenter hükümet sisteminin, “halk egemenliği” ve “hukuk devleti”nden oluşan iki siyasî kavram arasındaki bir uzlaşımın sonucu olarak ortaya çıktığı ileri sürülmektedir (Parsak, 2012:3). Genel olarak incelendiğinde parlamenter sistemin üç temel özelliği dikkat çekmektedir. Schmitt’e göre (1988:40) bu özellikler ikili yürütme organı, parlamentoya dayalı bakanlar kurulu ve yumuşak güçler ayrılığı şeklindedir.

Parlamente sistemin birinci özelliği yürütmenin iki parçalı olmasıdır. Bu yapı siyasi, hukuki ve cezai bakımdan sorumlu kabine ile sorumsuz devlet başkanından oluşmaktadır. Asıl iktidarı elinde bulunduran ve devletin genel siyasetini yürüten birincisidir ve hükümet etme yetkisini hem kolektif (ülkenin genel siyaseti) hem de bireysel olarak (bakanlığının başında bulunan her bir bakan) kullanmaktadır. Klasik parlamente sistemde devlet başkanı sembolik ve törensel görevleri ve sınırlı yetkileri olan, tarafsız, hükümeti değil devleti temsil eden bir konuma sahiptir. Devlet başkanları monarşilerde irsi olarak göreve gelirler, Cumhuriyetlerde ise genellikle parlamento tarafından seçilmektedirler (Yıldız, 2013:193-194). Bazı ülkelerde istisnai bir durum olarak doğrudan halkın seçimi ile göreve gelen devlet başkanları (cumhurbaşkanı) da bulunmaktadır.

Parlamente sistemde devletin başında başkan, cumhurbaşkanı veya kral bulunurken hükümetin başkanlığını meclis üyesi bir başbakan yapmaktadır. Parlamente hükümet sistemi her ülkede aynı biçimde uygulanmamakta; ülkelerin siyasi, sosyal ve kültürel yapılarına ve dolayısıyla anayasalarına göre farklılıklar göstermektedir. Buna göre, parlamente hükümet sisteminin uygulandığı ülkelerin arasında yürütmeye ağırlık verenler olduğu gibi, yasamaya ağırlık verenler de mevcuttur. Ayrıca yürütmeye ağırlık veren ülkelerin içinde de Devlet Başkanı'nı esas alanların yanında Hükümet Başkanı biçimini de tercih edenlere rastlanmaktadır (Parsak, 2012:3). Bu sistemde başbakan hükümetin başı olarak görev yapmaktadır.

Parlamente sistemlerin ikinci özelliği olarak yürütmenin sorumlu kanadı olan kabine parlamento içerisinden çıkar. Aslında bu durum genelde yürütmenin iki kanadı için de geçerlidir. Yani hem sorumsuz devlet başkanı hem de kabine halkın doğrudan seçimiyle iktidara gelmez. Parlamente sistemde sadece milletvekilleri halk tarafından dolaysız seçilir. Meclisin dışında başka bir organ doğrudan demokratik meşruiyete sahip değildir. Dolayısıyla klasik parlamente sistemde temsilciler organının yanında yürütmenin iki kanadı seçimle göreve gelmediği için tek boyutlu bir meşruiyet söz konusudur. En yüksek oyu almış partinin temsilcisi hükümeti kurmak için devlet başkanı tarafından belirlenir. Hükümetin işbaşı yapabilmesi için parlamentonun onayını alması gerekir. Hükümette yer alan bakanların parlamento üyesi olması gerekmemektedir. Başbakan istediği bakanları parlamento dışından seçebilir (Yıldız, 2013:188-194). Bakanların parlamento dışından göreve gelebilmesi için milletvekili seçilebilme niteliklerine haiz olmalarına dikkat edilmektedir.

Son olarak parlamente sistemde yumuşak güçler ayrılığı ilkesi bulunur. Hükümet parlamento içinden çıkar ve pek çok konuda parlamento onayına ihtiyacı olduğundan ikisi arasında yakın ve yer yer iç içe geçmiş bir ilişki söz konusudur. Bu sistemde yasama güvenoyu gibi bazı araçlarla yürütmenin sorumlu kanadı üzerinde doğrudan etkide bulunup, hükümetin varlığının devamı ve hatta kesintisine karar verebilmektedir. Ancak yasamanın yürütmenin sorumsuz kanadı üzerindeki etkisi sahip olduğu araçlar açısından daha sınırlıdır. Diğer yandan yürütme de yasamayı önemli ölçüde etkilemektedir. Bir kere yasamayı büyük ölçüde kabineyi oluşturan parti veya partiler çoğunluğu oluşturduğundan genellikle yasama faaliyetleri kabinenin istediği şekilde olmaktadır. Ayrıca yürütmenin elinde koşullara göre

yasamayı feshetme gibi bazı etkili araçlar da bulunmaktadır. Parlamenter sistem bu özellikleri ile olumlu ve olumsuz bazı yönler barındırmaktadır.

Parlamenter sistemin bazı olumsuz yanları şöyledir (Yıldız, 2013:193-194): 1) Bu sistemde istikrarsız hükümetler kurulma olasılığı yüksektir. Parlamenter rejimlerde, kurulan hükümetin bir koalisyon hükümeti olması halinde büyük oranda zayıf ve istikrarsız olacağı iddia edilebilir. Bir parti tek başına iktidara gelmiş olsa bile ancak güçlü bir parti içi disiplinine sahip ise gerçek anlamda hükümet edebilecektir. İstikrarsız hükümetler yürütmenin siyasi kanadını zayıflatır, bu durum bürokratik kanadın güçlenmesine ve yönetimi devralmasına yol açabilir. 2) Sistemde güç temerküz edebilir ve kararlar acele ile alınabilir. Parlamenter sistemlerde yürütme ve yasama gücünün bir elde toplanması, hükümetin etkinliğini artırması bakımından faydalı olabilir, fakat diğer taraftan kararların gerekli tartışma ve inceleme yapılmadan aceleyle alınmasına da yol açabilir. Güçlü parti disiplini sonucunda parlamentoda iktidar partisinin milletvekilleri hükümetin getirdiği yasa tasarısını itiraz etmeden ve yeterince incelemeyen kabul edecektir.

Buna karşın ilgili literatürde parlamenter sistemin pek çok avantajından bahsedilmektedir. Gözler (2015a:96-97) bu avantajları dört başlık altında şöyle sıralamıştır: Parlamenter sistemde tıkanıklıkların çözüm yolu bulunmaktadır. Parlamenter sistem esneklik sağlar. Parlamenter sistem kutuplaşmaya yol açmaz ve parlamenter sistemde devlet başkanı uzlaştırıcı bir role sahiptir.

Günümüzde parlamenter sistem aralarında İngiltere, Almanya, İspanya ve Türkiye’nin de bulunduğu pek çok ülkede uygulanan bir hükümet sistemidir.

1.2. Başkanlık Sistemi ve Özellikleri

Başkanlık sistemi, Westminster modeli demokrasinin 18. yüzyıl sonundaki koşullarına yönelik bir tepkinin sonucu olarak İngilizlere karşı verilen bağımsızlık savaşı sonrasında Amerika’da ortaya çıkan bir hükümet biçimidir. Başkanlık sistemi, 1787 tarihli ABD Anayasasıyla kabul edilmiştir. Terim olarak Başkanlık sistemi, Amerika iç savaşından önce İngiliz gazetecilerin Amerikan hükümet sistemini tanımlamak için kullandıkları bir ifadedir. Sistem, her ne kadar İngilizlere bir tepki olarak ortaya çıksa da Westminster rejiminin bazı özelliklerini taşımaktadır. Bu sistemde yasama, yürütme ve yargı gibi kuvvetler parlamenter sistemden farklı olarak keskin bir şekilde birbirlerinden ayrılmışlardır. Kuvvetler birbirinden bağımsız ve eşit siyasal güce sahiptirler (Kalaycıoğlu, 2005:14; Yılmaz, 2016).

Başkanlık sisteminin kurumsal yapısının belirlenmesi için farklı kriterler göz önüne alınmaktadır. Sartori’ye göre başkanlık sistemi, devlet başkanının belli bir dönem için doğrudan doğruya ya da ona benzer bir yöntemle halk tarafından seçildiği, hükümetin parlamentonun oyu ile ne atanmasının ne de düşürülmesinin mümkün olduğu ve başkanın görev süresinin sabit olduğu, başkanın bakanları atadığı hükümetlere başkanlık ettiği ya da onları yönlendirdiği bir politik sistemdir (Bezci, 2005:79). Linz ise başkanlık sistemini, başkan ve meclisin halk tarafından seçilmesi (meşruiyete sahip olma), yasama ve yürütme organlarının birbirlerinden bağımsız olmaları şeklinde tanımlamaktadır (Linz, 1990:53).

Başkanlık sisteminde, parlamenter sistemin aksine başkan meclis tarafından düşürülemekte, yürütmenin başı halk tarafından seçilmekte ve bölünmüş yürütme organının yerine tek başlı bir yapı bulunmaktadır (Lijphart, 2012:106-107). Başkanlık sistemi yürütme içinde başkanı güçlü duruma getirdiği gibi başkanın diğer kuvvetler karşısında parlamenter sisteme nispeten daha bağımsız bir konumu bulunmaktadır.

Başkanlık sisteminin genel özelliklerinden biri yürütmenin tek başlı olmasıdır. Başkan hem devletin hem de hükümetin başıdır. Başkanın halkoyuyla seçilmesi, başkanı bürokrasi ve ordu üzerinde etkili kılar. Yasamanın güvenine dayanmama sistemin önemli özelliklerinden biridir. Başkan belli bir süre için halk tarafından seçilir. Yasama organı başkanı görevden alamadığı gibi başkan da meclisi feshedemez. Böylece daha istikrarlı bir yönetim anlayışı gelişir. Yasamanın gücü (Demokles'in kılıcı gibi) başkan üzerinde etkili değildir. Sert kuvvetler ayrılığı, başkanlık sistemini parlamenter sistemden ayıran en önemli özelliktir. Kabine sistemi olmadığı için başkan meclise müdahalede bulunamaz. Yasama ve yürütme meşruiyete sahip olduğu için başkan ve meclis uyumlu çalışmaya özen gösterir (Yazıcı, 2011:39-71). Bu sistemde yasama ve yürütme işlevsel ve organik açıdan sert kuvvetler ayrımına dayanmaktadır İşlevsel ayrılık organların yetki alanlarının kesin çizgilerle birbirinden ayrılması ve birer hukuki işlev olarak birbirinden bağımsız olarak tanımlanmasıdır. Bu doğrultuda yasamanın görevi kural koymak ve yürütmenin görevi ise bu kuralları uygulamaktır. Organik ayrılık ise yasama ile yürütme işlevlerinin ayrı organlar tarafından yerine getirilmesi ve bunların birbirinden bağımsız olmasıdır. Başkanlık makamının bölünemez niteliği nedeniyle başkan yürütme yetkisinin tek sahibidir ve yürütme tek başlıdır. Yasama ve yürütme birbirinden bağımsızdır ve başkan da kongreye karşı sorumsuzdur (Yaman, 2014:86).

Sisteminin avantajlarına bakıldığında en başta kuvvetler ayrılığının güvenceye alınmış olduğu görülür. Başkanlık kurumu ve yasama birbirine paralel ve birbirlerini denetleyecek biçimde kurulmuşlardır. Görev süresi sabit olan başkan her an değişebilecek bir başbakana göre avantaja sahip olup, yönetime istikrar sağlar (Ergil, 2015:25). Belli bir süre için halk tarafından seçilen başkanın bu süre içinde ölüm, çekilme ya da sağlık nedenleri gibi durumlar dışında özellikle yasama organınca düşürülememesi siyasal sistemde istikrar olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle başkanlık sistemine atfedilen en olumlu yan yönetimde istikrardır. Başkanlık sisteminde parlamenter sistemlerde sıkça rastlanan koalisyonlara dayalı bir belirsizlik söz konusu değildir. Yasama ve yürütme organları birbirinden ayrıldığından uyumun zorunlu olarak sağlandığı iddia edilmektedir. Yürütmenin başkan tarafından üstlenilmesi sonucu bakanlıklar uzmanlaşmakta ve yönetim de etkinleşmektedir. Ayrıca, örneğin parlamenter sistemde yasaların büyük bir kısmı hükümet tasarısı olarak gerçekleştiği halde başkanlık sisteminde yürütmenin böyle bir tasarı hazırlama yetkisi olmadığından yasama organı gücünün korunduğu söylenebilir. Yürütme, cesur kararlar alıp uygulayabilmektedir. Başkanlık sisteminde başkan seçilme sayısının sınırlandırılmış olması yeni politikacılara fırsat tanır (Yaman, 2014:88-89).

Sisteminin avantajlarına karşı pek çok dezavantajı da bulunmaktadır. Linz'e (1990:54) göre bu dezavantajlar şöyledir: Sistemde "sıfır toplamlı oyun" (zero-sum

game) durumu mevcuttur. Seçimi kazananın her şeyi alması söz konusudur. %51-%49 durumunda bile muhalefetin bastırılması mümkündür. Başkan ve meclisin iki meşru organ olarak yer edinmeleri kutuplaşmalara neden olabilir. Başkanın ve meclisin halk tarafından seçilmesi meşruiyet tartışmalarını arttırabilir. Sistemde gerekli mekanizmaların işlettilerilememesi durumunda gücün kötüye kullanımı, kişi iktidarı gibi olumsuzlukların ortaya çıkması ihtimal dâhilindedir. Demagoji ve manipülasyonlar ile kitlelerin etkilenmesi ve belli bir süre için seçilen başkanın görevden alınamaması durumu daha da kötüye götürebilir.

Siaroff’a göre 2003 yılı itibariyle Başkanlık sistemi başta ABD olmak üzere Brezilya, Arjantin, Şili, Benin, Kolombiya, Kıbrıs Rum Kesimi, El Salvador, Gana, Guatemala, Meksika, Nijerya, Filipinler olmak üzere yaklaşık 35 ülkede hükümet biçimi olarak uygulanmaktadır (Tunç ve Yavuz, 2009:8). Listede ABD dışındaki ülkelerin büyük ölçüde Latin Amerika, Afrika ve Asya kıtasından ülkeler olması bazı kesimlerde başkanlık sistemine karşı tereddütler ortaya çıkarmaktadır.

1.3. Yarı Başkanlık Sistemi ve Özellikleri

Günümüzde demokrasi ile yönetilen ülkelerde var olan ve Türkiye’ye örnek olması açısından önemli olan hükümet sistemlerinden biri de yarı başkanlık sistemidir.

İlk örneklerine 1919 Avusturya ve Weimar Cumhuriyet dönemi Almanya’sında rastlanan bu sisteme ülkeler uzun süre yeterince ilgi göstermemişlerdir. 1970 ve 90’lı yıllarda bağımsızlığına kavuşan ülkelerin bu sistemi benimsemesi ile yarı başkanlığa ilgi de artmıştır (Yıldız, 2014:xiii). Yarı başkanlık sistemi, iki kutuplu yürütme, bölünmüş yürütme, yarı parlamenter sistem gibi ifadeler ile de bilinir. Yarı başkanlık (*semi-presidential*) terimi, ilk olarak, Fransız *Le Monde Gazetesi*’nin kurucusu Hubert Beuve-Mery tarafından kullanılmış olmakla birlikte, söz konusu kavramı akademik ve siyasî dünyaya yoğun şekilde taşıyan Maurice Duverger’dir (Parsak, 2012:11). Duverger, yarı başkanlık sistemini geniş yetkilere sahip cumhurbaşkanının genel oyla seçildiği, icracı başbakan ve bakanlar kurulunun yer aldığı sistem olarak tanımlamıştır (Yazıcı, 2011:96-97). Duvergere’e göre devlet başkanının halk tarafından seçilmesi yarı başkanlık için gerekli bir şart olmakla birlikte yeterli değildir. Başkanın görece güçlü bir figür olması yani önemli yetkilere de sahip olması gerekmektedir. Benzer şekilde O’Neill de yürütme gücünün başbakan ve devlet başkanı arasında bölüşüldüğü ancak önemli yetkilerin devlet başkanı tarafından kullanıldığı rejimleri yarı başkanlık olarak tanımlamıştır (Erdem, 2014:1-2).

Sartori’ye göre bir ülkede şu beş özellik varsa orada yarı başkanlık sistemi vardır (Aktaran Erdem, 2014:2): 1) Başkan belli bir süre için doğrudan veya dolaylı olarak halk tarafından seçilir. 2) Başkan yürütme yetkilerini başbakanla paylaşır. 3) Başkan parlamentodan bağımsızdır fakat doğrudan yönetme yetkisine sahip değildir, iradesi hükümet kanalıyla ortaya çıkar. 4) Başbakan ve kabinesi başkandan bağımsız ancak parlamentoya karşı sorumludur. 5) İki başlı otorite yapısı, her birinin özerklikleri devam etmek şartıyla yürütme içinde farklı güç dengelerine imkân tanır.

Yukarıda sayılan temel özellikleri ile yarı başkanlık sistemi olumlu ve olumsuz yanları barındırmaktadır.

Sistemin en önemli avantajı iki başlı yürütme yapısının varlığıdır. Bu özelliklere bir dereceye kadar işbirliği içinde davranma imkânı verir. Eğer bir ülkede şiddetli siyasi çatışmalar varsa güçlerin ayrı ellere verilmesi bakımından yarı-başkanlık bir çözüm olabilir. İkinci önemli avantajı halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanının varlığıdır. Sabit bir süre için seçilen cumhurbaşkanı bölünmüş parlamento ve istikrarsız hükümetlerin varlığı halinde sistemin meşruiyet ve devamlılığını sağlama imkânına sahiptir (Erdem, 2014:4)

Sistemin olumlu yanlarına karşın bazı olumsuz yanları da bulunmaktadır. Yazıcı'ya (2011:109) göre cumhurbaşkanı ile parlamentonun farklı partilerden olması meşruiyet sorununu beraberinde getirebilir. Yürütmedeki çift başlılık icracı organların çalışmasını olumsuz etkileyebilir ve halkın oyuna dayanan cumhurbaşkanının otoriterliğe kayma ihtimali sistemin önemli dezavantajlarından biridir.

Günümüzde yarı başkanlık sistemi başta Fransa olmak üzere, Rusya, Polonya, Avusturya, Finlandiya, İrlanda, İzlanda ve Romanya gibi ülkelerde yürürlüktedir.

2. TÜRKİYE'DE HÜKÜMET SİSTEMİ: PARLAMENTER SİSTEM

Hükümet sistemi, tabir yerindeyse, “amorfi” (kendine özgü biçimi olmayan) bir olgudur. Onu “ete kemiğe” büründüren toplumun siyasal kültürü, mevcut demokratik yapı, hukuk devleti anlayışı, insan-devlet ilişkisi tasavvuru, ideoloji-hukuk-siyaset ilişkisi gibi kavram ve kurumlardır. Yani bütün bu hususlar toplumun siyasal hayatına birer “girdi” olarak katılır ve kabul edilen hükümet sisteminin iyi işleyip işlemediğini, adeta bir ön şart olarak, belirler (Yıldız, 2013:185).

Türkiye'deki hükümet sisteminin ortaya çıkışı ve bu sistemin uygulanmasından kaynaklı tartışma ve öneriler de bu çerçevede irdelenmektedir.

Türkiye'de başkanlık sistemi önerileri kapsamında değiştirilip değiştirilmemesi konusunda büyük mücadelelerin yaşandığı parlamenter sistem, Osmanlı dönemi de göz önünde bulundurulduğunda hatırı sayılır bir geçmişe sahiptir. Aslında Türkiye'nin birçok kurumunu miras aldığı Osmanlı devletinin kuruluşundan son yüzyılına kadar büyük ölçüde tek kişinin yönetimde söz sahibi olduğu bir tür başkanlık sistemi ile yönetildiği söylenebilir. Bu yapı imparatorluğun son yüzyılında Avrupa'da yaşanan gelişmelerin etkisi ve buna eşlik eden iç faktörlerin zorlaması ile değişti. Önce 1808 Sened-i İttifak, daha sonra Tanzimat ve Islahat Fermanları ile hükümet ve yönetim sistemini de etkileyen, batının kurumlarının transferini içeren bazı değişiklikler oldu. Ardından 1876'da ilk anayasa olan Kanun-i Esasi ile parlamentonun ilk kez kurulduğu meşruiyet sistemine geçildi. Yeni dönemde padişah hala çok güçlü bir konumda olmasına karşın yetkilerinin bir kısmını parlamento ile paylaşmak durumunda kaldı. Fakat 1877 Osmanlı-Rusya, 1911 Balkan ve 1914-18 Birinci Dünya savaşı nedeniyle parlamento deneyimi sürekli kesintilere uğradı.

Daha sonra Osmanlı topraklarının büyük bir bölümü ile birlikte İstanbul’u da işgal eden kuvvetlerin etkisiyle parlamento kapandı. Kalıcı olamayan bu parlamenter deneyiminin kendine özgü özellikleri bulunmaktaydı. Başbakan ve bakanları bizzat padişah atıyordu. Meclisin bu konuda bir denetim yetkisi bulunmamaktaydı. Ayrıca padişah gerektiğinde parlamentoyu fesh edebiliyordu (Gözler, 2015b:20-21).

İstanbul’da parlamento zorunlu nedenlerle kapanınca Anadolu’da kurtuluş savaşını yürüten ekip tarafından Ankara’da yeni bir meclis olan Büyük Millet Meclisi kuruldu. Bu meclis yasama ve yürütme güçlerini kendinde toplayan ayrı bir özelliğe sahipti. Adına Meclis Hükümeti sistemi adı verilen bu yapı 1921 Anayasası döneminde varlığını sürdürdü. 1924 Anayasa ise hükümet sistemi düzenlemeleri ile meclis hükümeti ve parlamenter sistem arasında karma bir hükümet sistemi oluşturmuştur (Gözler, 2015b:39). 1961 Anayasası ile klasik anlamda yani güçler ayrılığını esas alan parlamenter sisteme geçildi.

1982 Anayasası da büyük ölçüde bu sistemi benimsemiş ancak yürütme ve bunun içinde de yürütmenin sorumsuz kanadı olan cumhurbaşkanına çok geniş yetkiler vermiştir. 1982 Anayasasındaki hükümet sisteminde cumhurbaşkanı dışında başbakanın da konumu kabine içerisinde daha güçlü hale getirilmiştir.

1982 Anayasasına göre yürütme yetkisi iki parçalıdır. Birinci parçası her açıdan sorumlu olan hükümet (Bakanlar Kurulu)’tir. İkinci parçası ise hükümet üyeleri ile birlikte yapılan tüm işlemlerde imzası bulunan cumhurbaşkanıdır.

Cumhurbaşkanı 1982 Anayasasının ilk halinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin içinden seçilirken, 2007’de yapılan anayasa referandumu ile halk tarafından seçilmesine karar verilmiştir. Cumhurbaşkanı yasama, yürütme ve yargı konularında geniş yetkilere sahiptir. Bu yetkiler içinde gerektiğinde parlamentoyu fesh etme, başbakanı atama ve istifasını kabul etme, başbakanın önerisi ile bakanları atama ve görevlerine son verme, yüksek yargı organlarına üye atama veya seçme, yasaları onaylama veya ret etme, halkoyuna sunma, üstü düzey bürokratların atanmasında yer alma gibi önemli konular bulunmaktadır.

Yürütmenin ikinci kanadı olan hükümet ise parlamentonun içinden çıkmakta ve parlamentoya karşı sorumlu olmaktadır. Hükümetin kuruluşu cumhurbaşkanının başbakan ataması ve kabineyi kurması için görevlendirmesi ile başlamaktadır. Başbakan gerekli yasal sürede hükümet listesini cumhurbaşkanına sunar ve hükümet programı belirlenen sürede mecliste okunur ve ardından güven oylaması yapılır. Güvenoyu alan hükümet sonraki süreçte meclis tarafından kullanılan gensoru, meclis soruşturması ve güvenoyu gibi bazı araçlarla denetlenmekte, gerektiğinde topluca veya bazı üyelerinin görevine son verilebilmektedir. Diğer yandan hükümet de yasa tasarılarını meclisi sunarak yasama sürecine aktif olarak katılmaktadır.

Türkiye’nin farklı dönemlerde farklı uygulamaları ile benimsediği parlamenter sistem yukarıda da tanımlandığı şekliyle basitçe yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayırımına dayanmaktadır. Bu yapıda yürütme yasama içinden çıkmakta ve bu güçler birbirlerine karşı kullanabildikleri çeşitli araçlarla adeta birbirlerini kontrol edebilmektedirler. Görünüşte iyi bir şekilde kurgulanmış olan parlamenter sistem Türkiye’nin kendine özgü koşulları ve

demokrasinin yeterince kurumsallaşamaması nedeniyle çoğu zaman işleyemez olmuş, tartışmaların odağında yer almış ve zaman zaman da dışarıdan müdahalelerle kesintiye uğramıştır. Özellikle muhafazakar ve sağ görüşlü hükümetlerin 1950'lerden sonra iktidara daha fazla gelmeleriyle birlikte sistem parlamento dışı mekanizmalarla daha fazla kontrol edilmeye başlanmış ve işletilemez hale getirilmiştir. Bütün bu etkenler ışığında 1960'lardan itibaren parlamenter sistemin aksaklıkları tartışılmaya başlanmış, sistemin ortaya çıkardığı sorunlara çözüm üretecek alternatif hükümet sistemleri arayışına girilmiş ve bu kapsamda başkanlık, yarı başkanlık gibi sistemler önerilmiştir.

Nisan 2007 yılında cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında çoğu hukuka aykırı eylem ve işlemlerle Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanlığının engellenmesi ile ortaya çıkan siyasal krizin ardından cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine imkân tanıyan referandumla Türkiye fiili bir yarı başkanlık sistemine doğru evrilmiştir. Bu nedenle sistemin adını resmi olarak koymak gerektiğini savunanlar da sistem değişikliğini daha yüksek sesle dile getirmişlerdir.

3. PARLAMENTER SİSTEME YÖNELİK TARTIŞMALAR KAPSAMINDA BAŞKANLIK SİSTEMİ ÖNERİLERİ VE İTİRAZLAR

İktidar ve muhalefet ilişkileri açısından da belirleyici olan sistem tartışmalarının geçmişi Türkiye'de yaklaşık yarım yüz yıla dayanmaktadır.

Bu tartışmaları 1960'lara kadar götürmek mümkündür. Ancak Türkiye'de hükümet sistemi değişikliği tartışmalarının ciddi anlamda başlaması 1980'li yıllara denk gelir. Yazıcı'ya göre (2005:125) Türkiye'de parlamenter sistemden başkanlık ve yarı başkanlık sistemine geçme yönündeki tartışma ilk kez Mart 1980'de Tercüman Gazetesinin düzenlediği Anayasa Semineri ve Yeni Forum Dergisinin önerdiği Anayasa Projesinde tartışılmıştır. Daha sonra aynı öneriler 1982 Anayasası'nın yapım sürecinde de tekrarlanmıştır. 1980'lerin sonunda Anavatan Partisi lideri Turgut Özal tarafından öneri yeniden gündeme getirilse de akademik çevreden destek görememiştir.

Özal'ın 1993 yılında ölümünden sonra cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel'in beyanatları da konuyu kamuoyunun gündeminde tutmuştur. 1980 sonrası Türk siyasi hayatına damgasını vuran Özal, Demirel ve bugün Erdoğan olmak üzere üç liderin başkanlık sistemini istemelerinin altında yatan temel hususları, yürütmenin iki başlılığı, parlamentonun yavaş işlemesi, parlamentodan karar çıkarmanın zorluğu, koalisyon hükümetlerinin yol açtığı siyasi istikrarsızlık, ekonomik krizler ve bürokratik vesayet şeklinde sıralanabilir (Elma, 2013:384). 2002'den sonra Ak Parti'nin üst üste üç seçimden galip çıkması Erdoğan'ın başkanlık sistemiyle ilgili vurgusunu güçlendirmiştir. Aynı şekilde Ak Parti'nin 2015 genel seçim beyannamesinde siyasal istikrarın sağlanması, yürütme erkinin güçlenmesi ve cumhurbaşkanı ile başbakan arasında yaşanabilecek yetki karmaşasının aşılabilmesi için başkanlık sistemine geçilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir (Ak Parti, 2015).

1990'lı yılların başından itibaren tartışılmaya başlanan bu konunun, son zamanlarda yeniden gündemde olduğu, tartışmaların, istikrarsız koalisyon hükümetlerinin kurulmasına

neden olan parlamenter sistemin, başkanlık ya da yarı-başkanlık sistemiyle değiştirilmesi ana fikri üzerinden yapıldığı görülmektedir (Kahraman, 2012:432).

Başkanlık sistemi, Türkiye gündemine girdiği günden itibaren sistemin lehinde görüş belirtenlerle karşı çıkanlar çeşitli gerekçeler ileri sürerek yandaşlık ve karşı çıkışlarını temellendirmeye çalışmışlardır. Başkanlık sistemini savunanlar genellikle sağ görüşlü muhafazakâr partiler, bazı liberaller ve bu görüşlere yakın düşünce grupları iken karşı tarafta yer alanlar ise başta ulusalcılar ve sol ideolojiyi benimseyenler olmak üzere bazı milliyetçi ve liberal görüş sahipleridir. Objektif yaklaşımlar bir yana hükümet sistemi ve bu bağlamda gündeme gelen öneriler ve bu çerçevede yapılan tartışmalar belli ölçülerde ideolojik kutuplaşma ve kişiselleştirmenin ön planda olduğu ön yargılı düşünceleri yansıtmaktadır.

Bu çerçevede süren tartışmaların neyi temel aldığı görmek için aşağıda başkanlık sisteminden yana olan ve sisteme karşı çıkanların görüşlerine ayrıntılı şekilde yer verilmiştir.

Türkiye’de başkanlık sistemini savunanların dayandığı pek çok gerekçe bulunmaktadır. Başkanlık sistemini savunanların gerekçelerinin başında parlamenter sistemin ömrünü doldurmuş olması gelmektedir. Onlara göre parlamenter sistemde iktidar sınırlandırmasına imkân tanıyan kuvvetler ayrılığının uygulanabilmesi zorlaşmaktadır. Parlamento siyasal iktidarı yeterince denetleyemediği için hükümetler parlamentonun kontrolünü ele geçirmekte bu da siyasal istikrarsızlığa yol açmaktadır (Kuzu, 2011:120-140).

Sistemi savunanların bir diğer gerekçesi Türkiye’nin devlet geleneğinin de başkanlık sistemine uygun olduğu yönündedir. Ayrıca başkanlık sistemi siyasal istikrarı sağlar. “Güçlü iktidar” eşittir “siyasal istikrar” formülüne en uygun olacak sistem de başkanlık sistemidir. Koalisyon hükümetleri veya oy sistemi nedeniyle kısa sürelerle görevde kalan hükümetler, sorunları çözemez bir duruma gelmektedirler. Bunun yanında başkanlık sistemi yapılan projelerin halka mal edilmesi ve uygulanmasına olanak verir. Sistem güçlü anayasal yetkilerle donatıldığı için yürütme kendi bağımsızlığını daha kolay koruyabilmektedir. Başkan ve bakanlar vatandaşın bilgisi dâhilinde çalışmaktadırlar. Diğer taraftan özellikle bakanlar meclis dışından atandıkları için seçmen karşısında taviz vermeden işin gereğini yapabileme gücüne sahiptirler. Sistemi destekleyenlere göre dünyanın gelişim hızına ayak uydurulabilmesi güçlü icra yetkisine sahip başkanlık sistemiyle daha mümkün hale gelecektir (Kuzu, 2011:120-140). Görüldüğü gibi başkanlık sistemi lehinde ileri sürülen gerekçelerin bir kısmı parlamenter sistemin Türkiye’de uygulamasından kaynaklı aksaklıklara dayanırken bir kısmı ise vatandaşlara yönelik kamu hizmetlerinin daha etkin, hızlı ve verimli şekilde gerçekleştirilmesi arayışının bir sonucudur.

Türkiye’de başkanlık sistemine karşı çıkanların argümanları pek çok sebebe dayanmaktadır. Onlara göre başkanlık sistemi otoriterleşmeye neden olabilir. Çünkü Türkiye’deki demokrasi deneyimi başkanlık sistemiyle yeterince uyumlu değildir. Henüz tam anlamıyla yerleşmemiş bir demokrasiye sahip ülkemizde yürütme ile yasama güçlerinin birbirine karışmasına ve böylece yürütmenin fiilen üstünlüğüne sebep olacaktır. Başkanlık sisteminin Latin Amerika uygulamalarında uğradığı başarısızlığa dikkati çeken sistem karşıtları, başkanlık sisteminin

diktatörlüklere sebebiyet verebileceğini savunmaktadırlar. Ayrıca sistem yürütmede esnekliğe yeterince imkân tanımadığı için siyasal mücadeleyi keskinleştirerek kutuplaşmalara yol açacaktır. Bu düşünceyi savunulara göre, güçlü ve demokratik bir yönetim anlayışı, adeta olağanüstü yetkilere sahip tek kişi yönetimine terk edilecektir (Yaman, 2014:94-95). Başkanlık sistemine karşı çıkanlar başka ülkelerin deneyimlerinden de başarısız örnekleri vererek pek az ülkede sistemin başarılı ve devamlı şekilde uygulanabildiğini belirtmektedirler.

Bununla beraber sisteme karşı çıkanlar bu sistemin ancak federal yapılı, güçlü demokratik değerlere sahip, ekonomisi gelişmiş liberal ülkelerde başarılı şekilde uygulanabileceğini iddia etmektedirler. Onlara göre Türkiye’de parlamenter sistemin reforma ihtiyacı vardır. Oysa önerilen yöntem bu ülkedeki parlamenter deneyimi adeta yok saymaktadır. Başkanlık sistemi yasamanın sorunlarından çok yürütmenin sorunlarına odaklanmaktadır (Yaman, 2014:94-95). Türkiye’nin başkanlık sistemine geçmesine karşı olup, başkanlık sistemiyle ilgili düşüncelerini “Türkiye’nin diktatörlük tehdidiyle imtihanı” gibi çarpıcı bir makale başlığı ile dile getiren Kalayıcıoğlu’na göre (Kalaycıoğlu, 2005:26-27) başkanlık sistemi Türkiye’de güç birikmesine yol açacak ve muhalefeti zayıflayacaktır. Sistem belki hükümetin icra fonksiyonunu daha güçlü kılacak ama siyasal iklimi daha gerilimli hale getirecektir.

2007 yılında Ak Parti tarafından oluşturulan Anayasa yazım komisyonu üyesi yapan Anayasa Hukuku Profesörü Özbudun başkanlık sistemi önerileri temelinde yapılan tartışmalara farklı açılardan yaklaşmaktadır. Yazar pek çok kişi tarafından dile getirilen “başkanlık sistemi diktatörlüğe dönüşebilir” tezini abartılı bulmaktadır (Özbudun, 2005:110-111). Ancak parlamenter sistemin Türkiye’de bir krizde olduğunu ve Türkiye yönetim geleneğine en uygun sistemin başkanlık olduğu görüşüne de katılmamaktadır. Bir diğer Anayasa uzmanı Yazıcı (2013) ise hükümet sistemi tartışmalarına mevcut sistemin yasama, yürütme ve yargı bakımından reforma tabi tutulması, demokratik bir sistemin inşası ve böylece sistemin daha işler hale getirilmesi yönüyle yaklaşmaktadır. Yazar’a göre (2005:142) başkanlık sistemi yönetimde istikrar sağlama gibi bir avantaja sahip olabilir. Ancak sistem pek çok güçlüğü de yanında getirecektir. O’na göre, özellikle demokrasinin yerleşmediği ve siyasal kutuplaşmanın olduğu ülkelerde başkanlık sistemi demokrasinin geleceğini tehlikeye düşürebilir. Türkiye’de yüzyıldan fazla bir zamandan beri yürürlükte olan parlamenter sistemden vazgeçip başkanlık sistemini isteyenler yürütme yetkilerini tek başına kullanmak isteyenler ve yakın çevrelerinden kaynaklanmaktadır. Öneriler akademik çevrede karşılık bulmamaktadır. Türkiye hükümet sistemini değiştirmek gibi yapay tartışmalarla zaman harcayacağına demokratik kurum ve değerleri güçlendirecek reformlara gitmelidir.

Başkanlık sistemi tartışmalarının mevcut anayasa, anayasanın dayattığı otoriter sistem ve buna bağlı yerleşik kurum ve düzenlemelerle bu sistemin yönetim anlayışı bağlamında yapılmasını sorunlu bulan Yıldız’a göre (2013:213) asıl yapılması gereken 1982 Anayasa’sından kaynaklı otoriter, anti liberal ve ideolojik yapıyı değiştirmek olmalıdır. Ona göre hükümet sisteminden önce hukuk devleti ve demokrasinin sağlıklı işleyebilmesi için bir dizi reform yapılmalıdır. Aksi takdirde mevcut siyasal ve hukuksal sistem temelinde başkanlık ve yarı başkanlık sistemini getirmek ülke sorunlarını gidermeyecek ve istikrarı da sağlamayacaktır.

Başkanlık sistemi önerilerine karşı çıkan yazarlardan biri de Gönenç’tir. O’na göre (2005:5-12) sistem değişikliğini yapacakların meşruiyeti, sistem içindeki diğer aktörlerin direnci, değişikliğin maliyeti (değişimden kaynaklanan hukuki-teknik sorunlar, öğrenme sürecinden kaynaklanabilecek sorunlar ve dış tepkiler) gibi etkenler dikkate alındığında değişimden beklenen fayda gerçekleşmeyecektir. Bu nedenle sistemin temellerinde köklü bir değişiklik yapmadan rasyonelleştirilmiş parlamenterizm benzeri bir modele başvurulabilir.

3.1 Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Başkanlık Sistemi Önerisi

Yukarıda da ifade edildiği gibi hükümet sistemi tartışmaları 1980’den sonra belli dönemlerde azalmakla birlikte neredeyse sürekli Türkiye’nin gündeminde yer almıştır. Tartışmalar parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemi çerçevesinde yapılmakta olup, uzun süre somut bir metin veya öneri sunulmadan gerçekleşmiştir. 2002’nin son aylarında iktidara gelen Ak Parti de uzun süre bir metin sunmaksızın hükümet sisteminin başkanlık olarak değişmesi talebini yazılı, görsel mecralardan yapmıştır. 2007 yılında ilk kez somut bir adım atılmıştır. Nisan 2007’de cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde adaylar özelinde başlayan ve Abdullah Gül’ün aday gösterilmesi ile adeta bir rejim krizine dönüşen sürecin sonucunda cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yöntemi benimsenmiştir. Böylece mevcut yetkileriyle cumhurbaşkanı ve başbakanın oluşan yapı fiili bir yarı başkanlık sistemine dönüşmüştür.

Ak Partinin sistem değişikliğine dair asıl hamlesi 2011 yılı genel seçimlerinden sonra yeni bir anayasa yapımı için kurulan uzlaşma komisyonuna başkanlık sistemini resmen önermesi ile gelmiştir. 2012 yılı sonlarına doğru sunulan bu teklifle birlikte tartışmalar somut bir metin temelinde yapılmaya başlanmıştır.

TBMM’ye sunulan taslakta yasama, yürütme ve yargı ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır.¹ En önemli değişikliğin yer aldığı bölüm hiç şüphesiz yürütme ile ilgilidir. Taslağın önem arz eden detayları yasama, yürütme ve yargı erkleri bağlamında ve mevcut durumla karşılaştırmalar yapmak suretiyle aşağıda yer almaktadır.

TBMM’ye sunulan metnin yasama bölümünde bazı yönlerden mevcut durum korunurken bazı konularda da önemli değişiklikler öngörülmektedir. Buna göre meclis bu günkü gibi 550 milletvekilinden oluşacak, tek meclis olacak ve 5 yıl için seçilecektir. Adaylık için aranan şartlar önceki ile aynı olacaktır. Meclis hükümeti kurmayacağı için seçim barajı %5 olarak belirlenecektir. Bir yenilik olarak yedek milletvekilliği getirilecek. Her seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısının üçte biri oranında belirlenecek yedek milletvekilleri milletvekilliğinde boşalma olması halinde ilgili parti adına vekil olabileceklerdir.

¹ Ak Parti’nin TBMM’ye sunduğu Başkanlık Sistemi Teklifine aşağıdaki linklerden ulaşılmıştır. <http://erdalguven.wordpress.com/2013/04/01/ak-partinin-baskanlik-sistemi-teklifi-tam-metin/>, (Erişim Tarihi: 14.10.2015); Başkanlık Sistemi, (Ed. M. Aktaş ve B. Coşkun), Ankara, Liberte Yayınları, 2015. https://www.academia.edu/3875518/Akp_Baskanlik_Sistemi_Onerisi_Tam_Metin, (Eriş. Tarihi: 14.10.2015). <http://www.gazetevatan.com/iste-ak-parti-nin-baskanlik-onerisi-901720-gundem/>, (Eriş. Tarihi: 5.2.2016). <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/01/03/baskanlik-sistemi-modeline-ince-ayar>, (Erişim Tarihi: 7.1.2016). <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1162715-iste-ak-partinin-uzerinde-calistigibaskanlik-modeli>, (Erişim Tarihi: 10.12.2015).

Seçimler başkanlık seçimleri ile aynı dönemde yapılacak. Meclisin yürütmeyi denetlemesi bakımından hali hazırda var olan gensoru ve diğer denetim mekanizmaları (meclis araştırması hariç) olmayacaktır. Taslaktaki köklü değişikliğe göre milletvekilleri yürütmeye yer almayacaktır. TBMM'nin başlıca görevleri kanun yapmak, bütçeyi kabul etmek, para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek, milletlerarası antlaşmaların onayını uygun bulmak, üye tam sayısının 3/5'inin kararı ile özel ve genel af çıkarmak ve anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak şeklinde olacaktır. Meclisin toplanması bugünkü gibi üye tam sayısının 1/3'ü ile gerçekleşecek ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar alınacaktır. Alınan kararlar başkanın (mevcut durumda cumhurbaşkanı) onayın sunulacaktır. Meclisin yıllık toplantı zamanı ve tatil, süresi ile toplantıya çağırılmasında mevcut durum korunmaktadır.

Yasamaya dair önerilere bakıldığında tek meclisin ön görülmüş olması parlamenter sistemdeki genel yapıyla benzerlik gösterirken milletvekillerinin yürütmeye yer almayacak olması başkanlık sistemindeki yapıya uygundur.

TBMM'ye sunulan taslağın en köklü ve önemli değişiklik içeren kısmı yürütme ile ilgilidir. Buna göre hükümet sistemi değişmekte, mevcut parlamenter sistem yerine başbakan ve cumhurbaşkanı yetkilerinin toplandığı başkanlık sistemine geçiş öngörülmektedir. Taslağa göre başkanın nitelikleri (seçilme şartları) büyük ölçüde mevcut durumdaki ile aynıdır (cumhurbaşkanı/başkan aday 40 yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış olmalıdır). Aday gösterimi ancak son seçimde en az yüzde beş oy alan siyasi partiler ve 100 bin vatandaş tarafından olabilir. Aday olanların milletvekilliği Yüksek Seçim Kuruluna başvurdukları anda sona erecektir. Mevcut durumda aday gösterimi en az 20 milletvekilinin imzası veya son seçimde meclis dışında kalan ve fakat oyları toplamı yüzde onu bulan partiler tarafından yapılabiliyor. Kişiler aday olunca milletvekillikleri sona ermiyor. Başkanlık seçim süreci de bugünküyle aynıdır.

Taslağa göre başkan seçimleri beş yılda bir yapılacak, başkan en fazla iki dönem için seçilecek ve partili olabilecektir. Meclis üyelerinin seçimi ile başkanlık seçimleri aynı dönemde yapılacak ve meclis veya başkanın birbirlerini, görevden alma ve feshetme yetkilerini kullanmaları durumunda her iki organ görevden düşecek ve seçimler yenilenecektir.

Taslakta başkanın yetkileri de ayrıntılı olarak sıralanmıştır. Yetkilerin bir kısmı mevcut sistemde cumhurbaşkanı tarafından kullanılan yetkilerden oluşurken bir kısmı ise yeni ve başkanlık sistemine özgü yetkililerdir. Buna göre;

- 1) Başkan devletin ve yürütmenin başıdır. Yürütme yetkisi başkana aittir.
- 2) Başkan, Devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder. Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.
- 3) Başkan, yürütmenin başı olarak genel (iç ve dış) siyaseti yürütür.

Mevcut yapıda yürütme yetkisi cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu tarafından kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanı devletin başı olarak ikinci maddedeki yetkiye sahiptir. Üçüncü maddede sayılan yetki ise günümüzde büyük ölçüde kabineye aittir.

- 4) Başkanın görev ve yetkiler şunlardır:
- a) Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü TBMM’de açılış konuşması yapmak,
  - b) Ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclise yıllık mesaj vermek,
  - c) Kanunları onaylamak,
  - ç) Kanunları tekrar görüşülmek üzere TBMM’ne geri göndermek,
  - d) Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,
  - e) Kanunların, TBMM İçtüzüğü’nün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,
  - f) TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,
  - g) Bakanları atamak ve görevlerine son vermek,
  - ğ) Başkanlık kararnamesi çıkarmak,
  - h) Yabancı devletlere Türkiye Cumhuriyetinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,
  - ı) Milletlerarası antlaşma akdetmek ve yayınlamak,
  - i) Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,
  - j) Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,
  - k) Kamu yöneticilerini atamak ve görevlerine son vermek,
  - l) Sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve sıkıyönetim veya olağanüstü hal kararnamesi çıkarmak,

Bazı kaynaklarda bu madde sıkıyönetim ve olağanüstü hal ilan edilmesini TBMM’den talep etmek şeklinde geçmektedir.

- m) Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebi ile belirli kişilerin cezalarını hafifletmek veya kaldırmak,
- n) Yükseköğretim Kurulu üyelerinin yarısını seçmek,
- o) Üniversite rektörlerini seçmek,
- p) Anayasa Mahkemesi üyelerinin yarısını, Danıştay üyelerinin yarısını, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısını ve Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerinin yarısını seçmek,

(5) Başkan ayrıca Anayasada ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.

Şimdiki sistemde yukarıda a, c, ç, d, e, h, i, m, o fıkralarında sayılan yetkiler, cumhurbaşkanı tarafından doğrudan kullanılmakta, f, ı, j, k ve ı fıkralarında sayılan yetkileri ise hükümetle birlikte veya hükümet ve TBMM’nin işlemleri tamamlamasından sonra kullanılmaktadır. Mevcut yapıda cumhurbaşkanı yükseköğretim kurulu üyelerinin tamamını seçerken, önerilen taslakta başkan yarısını seçebilmektedir.

Başkanın yargı ile ilgili yetkileri de değişiyor. Çünkü hali hazırda cumhurbaşkanı Anayasa mahkemesi üyelerinin büyük kısmını (17 üyenin 14'ünü cumhurbaşkanı geriye kalanını TBMM seçer), Danıştay üyelerinin dörtte birini (195 üyesi var), Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerinden dördünü (22 üyelidir), Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve vekilini, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini seçebiliyor. Önerilen taslakta ise Anayasa Mahkemesi ve Danıştay üyelerinin yarısı başkan tarafından seçilecektir. Taslağın yargı başlıklı bölümünde ise Anayasa Mahkemesi'nin 17 üyesinden 8'inin başkan, geriye kalanların ise TBMM tarafından seçileceği belirtilmiştir. Taslağın aynı bölümüne göre Adalet Bakanı ve Müsteşarı dâhil 22 üyeli Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun 7 üyesini başkan, 7 üyesini TBMM ve 6 üyesini ise hâkim ve savcılar seçecektir.

Taslakta en önemli değişiklikler ise b, g ve ğ fıkralarıyla getirilmektedir. Bu yetkiler başkanlık sistemiyle beraber gelen ve hali hazırda ABD gibi bazı ülkelerin başkanları tarafından doğrudan kullanılan yetkilerdendir. Yeni sistemle birlikte başkan "başkanlık kararnameleleri" ve yönetmelikler çıkarabilecektir. Başkanlık kararnameleleri ancak genel siyasetin yürütülmesinde ihtiyaç duyulan konularda çıkarılabilecek ve kararnamenin çıkarılabilmesi için kanunlarda o konuyu düzenleyen uygulanabilir açık hüküm bulunmaması gerekmektedir. Kişi hak ve hürriyetleri de kararname ile düzenlenemeyecektir. Kanunla aykırı olması halinde kanun geçerli olacaktır. Başkanlık kararnamesi ve yönetmeliği resmi gazetede yayınlanır.

Taslakta ayrıntılı olarak başkanın Milli Güvenlik Kurulu ve Devlet Denetleme Kurulu ile ilişkilerine değinilmemekle birlikte taslağın 5. maddesi kapsamına bu kurumlarla ilişkilerin girdiği söylenebilir.

Ak Parti'nin taslağında başkanın sorumluluk haline de yer verilmiştir. Buna göre TBMM üye tamsayısının 2/3'ünün (366 milletvekili) önergesi ile başkan hakkında kişisel veya görevleriyle ilgili bir suç iddiası ile soruşturma açılacaktır. Meclis bu istemi kabul ettikten sonra belli partilerin güçleri oranında üye ile temsil edilecekleri komisyon kurulacak, başkanın süreç sonunda Yüce Divana gönderilmesi 3/4'ünün (413 milletvekili) gizli oylamada kabul oyu vermesi ile mümkün olacaktır. Başkan Yüce Divan'da seçilmeye engel bir suçla mahkûm edilirse başkanlığı düşecektir. Bakanlar için bu anlamda bir düzenleme öngörülmemektedir.

Başkanın sorumluluğu TBMM ve başkan arasında denetim mekanizmasının işletilmesi bakımından önemli ama suçlamanın ve Yüce Divan'a göndermenin zorlaştırılması ve yüksek sayıda milletvekilinin onayına tabi olması pratikte başkanların Yüce Divana gönderilmesini imkânsız hale getirebilecektir.

Mevcut durumda cumhurbaşkanı için de böyle bir koruma mekanizması bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı görevinden dolayı ancak vatana ihanetten suçlanıp Yüce Divana gönderilebilmektedir. Fakat burada da suçlama için TBMM üye tamsayısının 1/3'ü (184 milletvekili) teklifte bulunmalı, 3/4'ü (413 milletvekili) bu yönde karar vermelidir.

Yine mevcut sistemde TBMM bir denetim aracı olarak başbakan ve bakanlarla ilgili gensoru, güvensizlik oylaması ve meclis soruşturması gibi araçları kullanabilmektedir. Bunlardan gensoru için teklif bir siyasi parti veya en az 20 milletvekili tarafından verilebilir. Ka-

bulü ise en az 276 oyuna bağlıdır. Meclis soruşturması ise TBMM üye tam sayısının 1/10’u (55 milletvekili) tarafından verilen teklifle başlatılabilir kabulü de 276 oyun bulunmasına bağlıdır. Güvensizlik oyu ile hükümetin düşmesi içinde de aynı sayıda milletvekiline ihtiyaç vardır. Bu çerçevede bakıldığında yeni sistemde başkanın görevden düşürülmesi mevcut sisteme göre hayli zorlaştırılmıştır.

Taslağın getirdiği yeniliklerden biri de başkanlık sistemlerinde görülen başkan yardımcılığı pozisyonudur. Buna göre başkanlık seçimlerinde başkan adayının oy pusulasında başkan yardımcısının adı da yer alacaktır (ABD’deki duruma benziyor). Başkan seçilince başkan yardımcısı da seçilmiş olur. Başkanın herhangi bir nedenle görevi başında bulunmaması halinde başkan yardımcısı ona vekâlet edecektir. Başkan yardımcısı da başkan gibi milletvekili seçilebilme yeterliliğine sahip olmalıdır. Şimdiki sistemde cumhurbaşkanı açısından vekâlet TBMM başkanı tarafından yapılırken, başbakan vekâleti ise başbakan yardımcılarında biri tarafından yerine getirilir.

Bakanlar, başkan tarafından meclis dışından göreve getirilip, görevden alınacaktır. Bakanların da milletvekilliği seçilme yeterliliğine sahip olması gerekir. Bakanlıkların kurulması ve kaldırılması yetki ve görevleri başkanlık kararnamesi ile gerçekleşecektir. İlk taslakta bakanların hepsi başkan tarafından göreve getirilip görevden alınacakken, muhalefet ve akademik çevrelerden gelen eleştiriler üzerine Ak Parti taslakta bazı değişikliklere gitmeyi planlamaktadır. Buna göre önem arz eden İçişleri, Adalet, Milli Savunma ve Dışişleri bakanlıkları için TBMM’ye başkan üçer isim önerecek meclis de bunlardan birini onaylayacaktır. Aynı şey MİT müsteşarlığı, İl Emniyet Müdürleri için de geçerli olacaktır. Ayrıca Cumhuriyet Başsavcılıkları ile ikiye bölünmesi düşünülen Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun hâkimler kurulu üyelerinin bir kısmı da meclis tarafından seçilebilecektir (Sabah, 2016).

Mevcut yapıda cumhurbaşkanı genellikle en fazla oyu alan parti başkanını başbakan olarak hükümeti kurması için görevlendirir. Başbakan bakanları cumhurbaşkanına teklif eder o da atamalarını yapar, görevden alınmaları da ya aynı şekilde olur. Hükümet kurulduktan sonra TBMM de güvenoyu, gensoru ve meclis soruşturması gibi araçlarla hükümetin tamamı veya bazı üyelerinin görevlerine son verebilir. Yürürlükteki sistemde bakanlıkların, kurulması, kaldırılması ve birleştirilmesi kanunla olabilmektedir.

Ak Parti’nin taslağında yargı alanında yapılan en önemli düzenleme Yargıtay ve Danıştay’ın kaldırılarak yerlerine Temyiz Mahkemesi kurulmaktadır. Kurulacak yüksek mahkeme üyelerinin dörtte üçü Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, dörtte biri ise başkan tarafından 9 yıl için seçilecektir.

Diğer taraftan Anayasa Mahkemesi için de önemli değişiklikler düşünülmektedir. Taslağa göre Anayasa Mahkemesi bugün de görev alanında yer alan yasaları, anayasa maddelerini ve TBMM içtüzüğünü inceleyecek, bireysel başvuruları kabul edecek ve Yüce Divan olarak görev yapacaktır. Anayasa Mahkemesine dava açma yetkisi başkan ve 110 milletvekiline tanınacaktır. Anayasa Mahkemesiyle ilgili en önemli düzenlemelerden biri anayasa değişikliklerinin şekil ya da esas bakımından denetlenmeyeceğidir. Ayrıca partilerin kapatılması veya cezalandırılması için üye tam sayısının üçte ikisinin onayı gerekecektir (Atay, 2013:273).

Taslakta yargı alanında öngörülen düzenlemelerle Türkiye’de iki başlı yargı rejiminden (idari rejimden) Anglosakson tipi tek yargı rejimine geçilmesi öngörülmektedir. Ayrıca Anayasa Mahkemesinin anayasa değişikliklerini şekil ya da esas bakımından denetlemekten men edilmesi de günümüzde Anayasa Mahkemesi’nin pek çok kez bu yola başvurmamasından kaynaklanmaktadır. Bu düzenlemenin nedeni, Mahkemenin görev sınırlarını aşarak Anayasa değişikliklerini esas yönünden incelemesi ve bazı durumlarda kendini kanun koyucu gibi görmesinden kaynaklanmaktadır.

3.2. Ak Parti Başkanlık Önerisine Yönelik Eleştiriler

Ak Parti’nin başkanlık önerisini TBMM’ye sunması ve kamuoyu ile paylaşmasının ardından daha önce belirtildiği gibi somut ve eldeki metin üzerinden tartışmalar yapılmaya başlanmıştır. Eleştirilerin başında önerilen başkanlık sisteminin mevcut olanlardan farklılığını açıklamaya dönük isimlendirmeler şeklinde olmuştur. Bu çerçevede önerilen başkanlık sistemi için “Türk Tipi Başkanlık”, “Türk Usulü Başkanlık”, “Bize Özgü Başkanlık”, “Meksika Tipi Başkanlık”, “Latin Amerika Modeline Yakın Başkanlık” gibi nitelermeler kullanılmıştır. Esasında hem Ak Parti’nin temsilcileri, hem dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan hem de başkanlık taslağını hazırlayan Burhan Kuzu gibi parti yetkilileri de önerilen sistemin Türkiye’ye özgü olmasında sakınca görmediklerini aksine her uygulamadan bir şeyler alarak geliştirilen bir modelin daha iyi olacağını defalarca yazılı ve görsel basında dile getirmişlerdir.

Önerilen başkanlık modeline her şeyden önce bir isim bulma arayışı modelin mevcut başkanlık modeli uygulamalarından (ABD modeli) farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Öneriye ilişkin eleştiriler de tam da bu noktada ortaya çıkmakta olup, aşağıda bunların bir kısmına yer verilmiştir.

Ak Parti önerisini inceleyip pek çok açıdan eleştiren yazarlardan biri Ergun Özbudun’dur (2015:12-14). 2007 yılında Ak Parti’nin yeni bir anayasa yazımı için oluşturduğu komisyonda da yer alan Özbudun’a göre, Ak Parti önerisinde başkan ve TBMM’nin karşılıklı olarak birbirlerinin görevlerine son verebilmesi oluşabilecek temel sorunlardan biridir. Bu aynı zamanda klasik başkanlık sisteminden ayrılan temel noktadır. Öneriye göre başkan veya TBMM’den her biri, seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Ayrıca başkan cezai sorumluluğu gerektiren durumda nitelikli ve zor gerçekleştirilecek meclis çoğunluğu ile görevden alınabilmektedir. Başkanlık sisteminin temel prensibi katı güçler ayrılığına dayanması ve bu nedenle seçimlerin farklı dönemlerde yapılmasıdır. Bu süreler içinde yasama ve yürütme birbirlerinin görev sürelerine son vermemelidir. Ak Parti önerisinde başkanlık kararnamesinin kullanılacak olması belli dönemlerde yasamayı by-pass etme ihtimali doğuracaktır. Ak Parti önerisinde en sorunlu alanlardan biri ABD tipi başkanlık sisteminde bir denge ve fren mekanizması olan yargı bağımsızlığının ve yargısal denetimin sağlam güvencelere bağlanmamış olmasıdır. Görülüyor ki demokratik bir başkanlık sisteminde var olması gereken denge ve denetim mekanizmaları Ak Parti önerisinde yoktur. Başkan ve parlamento aynı partiden olursa etkili bir denetim olmaz, ayrı partiden olurlarsa krizler kaçınılmaz olacaktır.

Ak Parti’nin önerisini eleştirenlerden biri de yine 2007 genel seçimlerinden sonra Ak Parti’nin anayasa hazırlama komisyonunda yer alan Levent Köker’dir. Köker’in (2015) öneri metnine ilişkin eleştirilerinin başında başkanlık kararnamesi gelmektedir. O’na göre, öneri ile başkana verilen başkanlık kararnamesi çıkarma yetkisi bugün yürütmeye tanınan ve genellikle olağanüstü bir yetki olan Kanun Hükmünde Kararname (KHK) yerine geçerek bu yetkiyi olağan hale getirmekte ve kararname yetkisini yasama yetkisine dönüştürmektedir. Öneride başkan ve TBMM’nin ayrı ayrı seçimleri yenileyebilme yetkisine sahip olması tek kişi olan başkana 550 kişi olan TBMM karşısında üstünlük sağlamaktadır. Bunun temel sebebi, 550 kişinin blok halde ve kolay bir şekilde seçimi yenileme kararı veremeyecek olmasıdır. Ayrıca Ak Parti’nin başkanlık sistemi genel olarak başkanlık sistemini önerse de içeriği ve getirdikleri itibarıyla başkanlık sisteminin tipik mantığı ile uyumlu değildir. Çünkü başkanlık sisteminin tipik mantığı güçler arasında bir denge ve fren mekanizması olması böylece sistemin zorbalığa dönüşme ihtimalinin ortadan kalkmasıdır. Köker önerisiyle başkanın yasaları onaylama, geri gönderme veya reddetme yetkisinin de eskiye oranla daha etkili hale geldiğini belirtmektedir. Bu durumda başkan dilediği yasaları engelleyebilecek güce erişmektedir. Son olarak öneride tek parlamentonun olması da tipik başkanlık rejimlerinde görülen parlamentonun ikili yapısı ile uyuşmadığı gibi sistemin üniter bir ülkede hayata geçirilme isteği ve gücün merkezde toplanması adem-i merkezileşmemesi de benzer şekilde başkanlık sistemlerinde rastlanmayan bir durumdur.

Ak Parti başkanlık önerisini inceleyen Taha Akyol da onu pek çok açıdan eleştirmiştir (Akyol, 2012). Yazar’a göre taslak devlet başkanını olabildiğince yetkili hale getirmektedir. Bunu sağlayan düzenlemelerin başında başkanın TBMM tarafından onay için gönderilen bir yasayı iade etmesi halinde bunun tekrar çıkması için meclisin 2/3’lük bir çoğunlukla bunu yeniden onaylaması şartı gelmektedir. Bu başkan tarafından istenmeyen yasaların çıkmasını imkânsız hale getirecektir. Yazar göre, neredeyse Atatürk döneminde bile böyle bir yetki olmamıştır. Ak Parti taslağında ayrıca başkana meclisi feshetme yetkisi verilmesi ABD başkanlık sisteminde rastlanmayan bir durumdur. ABD başkanları ancak meclisler karşısında veto yetkisi kullanabilir. ABD sistemi dengeleyici bir denetim içerir başkanın veto yetkisi gibi başkanın bazı atamalarının da yasama tarafından kabul edilmesi gerekir. Amerikan sisteminde kuvvetler ayrılığı ve denetim ilkeleri ön plandayken Ak Parti önerisinde ise başkanı nasıl en güçlü yaparız arayışı var. Denge ve denetime pek önem verilmemiştir.

Ersin Kalaycıoğlu’na göre (2015) hem Ak Parti önerisi hem de parti yetkililerinin yaptığı açıklamalar dikkate alındığında dönemin başbakanı Davutoğlu’nun enine boyuna tartışalım dediği başkanlık sisteminin hiçbir boyutu bilinmemektedir. Parti yetkililerinin açıklamalarından anlaşıldığında göre başkanlık sistemi denilince akla gelen Amerika tipi başkanlık sistemi istenmiyor. Orada başkan yetkilerinin sınırlı olduğu ifade ediliyor. Meksika tipi başkanlık sistemi gündeme geldi. Ancak bu sistemden de başkanın bir kez seçiliyor olması milletvekili ve başkan sürelerinin ayrı olması neticesinde vazgeçildi. Fransa’daki yarı başkanlık olur dendi. Ne tür bir başkanlık olacak kimse anlamış değil. Demokrasi içinde yoksa dışında bir başkanlık sistemi mi düşünülüyor? net değil.

Faruk Atay'da Ak Parti önerisine ciddi eleştiriler getiren yazarlardandır. Ona göre (2013: 290-292) Ak Parti taslağı başkanlık ve parlamento seçimlerinin birlikte yapılmasını önererek yürütmeye yasama karşısında üstünlük sağlama amacı taşımaktadır. Yazara göre, taslak erkler ayrımı bakımından değerlendirildiğinde başkana üstün yetkiler vermektedir. Başkana yargı konusunda da güçlü yetkiler verilmiştir. Taslak başkan etrafında güçlü bir iktidar yoğunlaşması olacağını göstermektedir. Demokratikleşme özlem ve eğilimlerinin arttığı bir dönemde ortaya çıkan Ak Parti başkanlık taslağı demokratikleşme özelemlerine ters bir otoriterizm ortaya çıkardığı için büyük tartışmalara sebep olmuştur.

Görüldüğü gibi Ak Parti'nin başkanlık sistemi önerisi bazı yazarlar tarafından pek çok yönüyle eleştirilmiş olsa da gerek dönemin başbakanı ve mevcut Cumhurbaşkanı Erdoğan gerekse şimdiki başbakan Binali Yıldırım ve ondan önceki başbakan Davutoğlu olmak üzere Ak Parti yetkililerinin başkanlık sistemi konusundaki taleplerini geriletemiştir. Öyle ki Cumhurbaşkanlığının Çankaya köşkünden daha büyük bir hizmet alanına sahip Cumhurbaşkanlığı Sarayına taşınması, Cumhurbaşkanlığı birim ve personel sayısının artması, Cumhurbaşkanının resmi kabul törenlerinde kullandığı ritüel ve semboller ve 7 Haziran 2015 seçimleri öncesinde çeşitli vesilelerle halk mitingleri yapıp, 400 milletvekili talep etmesi, bu yönde oy istemesi, Cumhurbaşkanının "sistem fiilen değişmiştir" ifadeleri başkanlık sistemi arayışlarını yansıtmakta ve canlı tutmaktadır. Esasında bunların bir kısmı Erdoğan'ın fiilen başkanlık yetkilerini kullandığına da işaret etmektedir. Her ne kadar başkanlık sistemi talep ve arayışları söz konusu seçimin ardından Ak Parti'nin önemli miktarda oy ve tek başına iktidar kaybı ile bir süreliğine sönmüşse de yenilenen 1 Kasım 2015 seçimleri Ak Parti zaferi ve tek başına iktidarı ile sonuçlanınca başkanlık sistemi önerileri de yeniden canlanmıştır. Bugünlerde yeni bir anayasa çalışmalarına giren ve bunu halkoyuna sunmayı planlayan Ak Parti başkanlık sistemini de bununla birlikte referanduma götürmeyi hedeflemektedir.

SONUÇ

Günümüzde hükümet sistemleri büyük ölçüde kuvvetler ayrılığını esas alarak oluşmuşlardır. Demokratik ülkelerde siyasal sistemin yapısını oluşturan hükümet sistemleri genellikle parlamenter, başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinden oluşmaktadır. Her üç sistemin olumlu ve olumsuz yanları, iyi ve kötü uygulamaları bulunmaktadır. Devletler kendilerine özgü koşullar ve yönetim geleneklerini de göz önünde bulundurarak bu hükümet sistemlerinden birini ya olduğu gibi ya da değiştirerek uygulamaktadırlar.

Türkiye'de hükümet sistemi, Osmanlı'nın son döneminden itibaren parlamenter sisteme dönüşmüştür. Bu sistem Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana zaman zaman kesintiye uğrasa da bir şekilde işlemeye devam etmektedir. Ancak siyasetin ve demokrasinin kurumsallaşmaması bu sistemden gerektiği kadar yararlanılmasını engellemektedir. Darbeler, koalisyon hükümetleri ve parçalı siyasi tablolar bunun tipik göstergeleridir.

Tüm bu etkenler dikkate alındığında yürütmenin hızlandırılması için parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçilmesi gündeme gelmiştir. Bu çalışmada ifade edildiği gibi tek başlı yürütme anlayışının yanında başka gerekçelerle de başkanlık ve yarı başkanlık talebinde bulunmaktadır. Bunun aksine, sistem değişikliğinin demokrasiyi gerileteceği ve her sistemin ülkelerin siyasal tarihinin bir ürünü olduğu iddiası da öne sürülmektedir. Şunu vurgulamak gerekir ki başkanlık ve yarı başkanlık sistemleri köklü ve uzlaşmacı bir siyasal kültürü gerektirmektedir. Ancak Türkiye’de bu uzlaşmacı siyasal kültürün yeterince geliştiği söylenemez.

Türkiye’deki sistem tartışmaları özetlenecek olursa değişiklik yanlıları kadar değişiklik karşıtlarının bulunduğu da görülecektir. Başkanlık sistemine geçilmesi durumunda daha güçlü bir yürütme erkinin oluşacağı, tek başlı icra kuvvetinin olumlu avantajları olacağı muhakkaktır. Seçilmiş başkanın meşruiyet sorununun olmaması ve demokrasinin daha işler hale gelmesi sistemin diğer önemli avantajlarındanır. Diğer taraftan başkanlık sisteminin ABD’de olduğu gibi federal yapı, kuvvetler ayrılığı prensibi ve dolaylı olarak da iki partili sistem üzerine inşa edildiği durumundan hareketle Türkiye’de mevcut sistemin başkanlık sistemiyle farklılaştığı açıktır. Ayrıca başkanlık sisteminin gelmesiyle bazı kesimlerin iddia ettiği gibi çeşitli sorunların da yaşanması muhtemeldir. Fakat bunu normal karşılamak gerekir. Bütün hükümet sistemlerinde bazı sorunların çıkması kaçınılmazdır. Aslolan bunlardan en az sorun üretenini bulmak ve uygulamaya geçirmektir. Bugün itibarıyla başkanlık sistemi parlamenter sisteme göre daha az sorun üretme potansiyeli taşıyor gibi görünmektedir.

Bununla birlikte 2007 referandumunda cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesi yönteminin benimsenmesi ve buna dayanarak 2014’te seçilen ilk cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın söz, eylem ve uygulamalarıyla hükümet sistemi fiili bir başkanlık sistemine dönüşen Türkiye’de rejimin adının konulmasını kaçınılmaz hale gelmiştir. Geniş yetkileri olan Cumhurbaşkanının anayasal yetkilerini kullanması ve yürütmede daha etkin pozisyon alması hükümet sistemi değişikliğini bir bakıma zorunlu kılmaktadır. Mevcut fiili durumu Türkiye uzun süre taşıyamayabilir. Belki cumhurbaşkanı ve başbakanın benzer siyasi görüşlere sahip olduğu durumlarda daha uyumlu yönetimler sergilenebilir, yönetim krizleri yaşanmayabilir. Ancak iki makamın farklı partilerden olmaları halinde mevcut yapının sorunlar üretmesi büyük siyasi krizlere yol açması kaçınılmaz olacaktır. Buna rağmen gerek hükümet sistemi tartışmaları gerekse bu kapsamda Ak Parti’nin önerdiği başkanlık sistemi önerisine yönelik eleştiriler sistem değişiminin kolay olmayacağını göstermektedir. Çünkü Türkiye’de sistem tartışmaları bazı kesimler tarafından adeta bir tabu olarak görülerek bunun tartışılmasına dahi yanaşılmamaktadır. Oysa sistemleri varlıkla yokluk arasında ele almak, hiçbir şekilde tartıştırmamak vatandaşların yaşamlarını daha iyi sürdürmesi için oluşturulmuş kurumsal yapıların araç olmaktan çıkarılıp amaçsallaştırılmasıyla bizleri yüze getirecektir. Asıl yapılması gereken sistemlerin, vatandaşlara sağlayacağı toplam fayda temelinde değerlendirilmesidir.

Hiçbir hükümet sistemi araç olmaktan çıkarılıp, amaç haline getirilmemelidir. Genelde başkanlık özelde Ak Parti başkanlık sistemi önerisi de bu çerçevede değerlendirilmelidir. Elbette öneriye karşı çıkanların ve destekleyenlerin haklı gerekçeleri olabilir bu siyasal sistem içinde tartışılarak çözülebilir. Ancak bunun ideolojik yaklaşım ve ön yargılardan uzak, gerçek bağlamında tartışılması gerekmektedir. Sistem değişikliği için sunulan önerinin içeriğinden çok öneriyi sunanlara odaklanarak onların mevcut uygulamaları temelinde ileriye dönük olumsuz bazı çıkarımlar yapmak sistem tartışmalarında bizi doğru bir sonuca götürmeyebilir. Bu durum sistem tartışmasında önemli bir nokta olmakla beraber daha önemlisi değişecek sistemden en çok etkilenecek vatandaşlara yapılacakların mahiyetinin doğru anlatılması gerekir.

Sonuç olarak tartışmaların uzun yıllara yayılması ve ülkenin enerjisinin burada tüketilmesinin önüne geçilmesi için toplumun beklentilerini karşılayacak bir düzenleme yaparak bunu halkın onayına sunmak ve buradan çıkan sonuca göre sistemin adını koymak en doğru yol olarak görünmektedir. Zira demokrasilerde asil belirleyici olan halktır ve vereceği kararlardır.

KAYNAKÇA

- Adalet ve Kalkınma Partisi (2015). 7 Haziran 2015 Genel Seçimleri Beyannamesi.
- Ağaoğulları, M. A. vd (2015), Montesquieu-Yasaların Ruhu ve Siyasal Özgürlük: Erkler Ayrımı, (Ed. M. Ali Ağaoğulları vd.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler* (ss.540-567), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktaş, M & Bayram, C. (2015), *Başkanlık Sistemi*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Akyol, T. (2012). *Başkana Yetki*, Hürriyet, 21 Aralık 2012.
- Atay, F. (2013). Adalet ve Kalkınma Partisinin Başkanlık Sistemi Önerisi Üzerine Değerlendirme, *Alternatif Politika*, 5 (3), 266-294.
- Bezci, B. (2005). Demokrasi ve Başkanlık Sistemi, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 77-91.
- Erdem, K. (2014). *Yarı-Başkanlık Sistemi: Teori, Pratik ve Tartışmalar; Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı Başkanlık Sistemi*, (Ed. Havvana Yapıcı Kaya), Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.
- Ergil, D. (2015). Başkanlık Sistemi ve Türkiye, (Ed. M.Aktaş ve B. Coşkun) *Başkanlık Sistemi* (ss.21-47), Ankara: Liberte Yayınları,
- Fikret, E. (2013). Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışması ve Parlamenter Sistemin Gelişimi: Anayasal Çerçeve de Karşılaştırmalı Bir İnceleme, 5. *Uluslararası Balkan Sosyal Bilimler Kongresi*, 2-7 Haziran, Sırbistan, 2013.
- Gönenç, L. (2005). *Türkiye’de Hükümet Sistemi Değişikliği Tartışmaları Olanaklar ve Olasılıklar Üzerine Bir Çalışma Notu, Başkanlık Sistemi*, (ss. 1-12), (Ed. T. Ergül), Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Gözler, K. (2015a). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2015b), *Türk Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Yayınları.
- <http://erdalguven.wordpress.com/2013/04/01/ak-partinin-baskanlik-sistemi-teklifi-tam-metin/>, (Erişim Tarihi: 14.10.2015).
- https://www.academia.edu/3875518/Akp_Baskanlik_Sistemi_Onerisi_Tam_Metin, (Erişim Tarihi:14.10.2015).
- <http://www.gazetevatan.com/iste-ak-parti-nin-baskanlik-onerisi-901720-gundem/>, (Erişim Tarihi: 5.2.2016).
- <http://www.sabah.com.tr/gundem/2016/01/03/baskanlik-sistemi-modeline-ince-ayar>, (Erişim Tarihi: 7.1.2016).
- <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1162715-iste-ak-partinin-uzerinde-calistigi-baskanlik-modeli>, (Erişim Tarihi: 10.12.2015).
- Kalaycıoğlu, E. (2005). *Başkanlık Rejimi Türkiye'nin Diktatörlük Tehdidıyla Sınava, Başkanlık Sistemi*, (ss. 13-31), Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (2016), Prof Bile Anlamadı Hangi Başkanlık, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/459106/Prof_bile_anlamadi__Hangi_baskanlik_.html, (Erişim Tarihi: 7.1.2016).

- Kahraman, M. (2012). Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık ya da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (18), 431-457.
- Kuzu, B. (2011). *Her Yönü ile Başkanlık Sistemi*. İstanbul: Babıali Kültür.
- Köker, L. (2015). AKP’nin Önerisi Başkanlık Sisteminin Mantığına Ters, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/akp-in-onerisi-baskanlik-sisteminin-mantigina-ters>, (Erişim Tarihi: 30.9.2015).
- Lijphart, A. (2012). *Patterns of Democracy*. Michigan: Yale University Press.
- Linz, J. (1990). Perils of Presidentialism, *Journal of Democracy*, 1 (1), 51-69.
- Özbudun, E. (1995). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Özbudun, E. (2005). Başkanlık Sistemi Tartışmaları, (Ed. T. Ergül), *Başkanlık Sistemi*, (ss. 104-113), Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Özbudun, E. (2015). Başkanlık Sistemi ve Türkiye, *Liberal Perspektif Analiz*, 1, 1-15.
- Parsak, M. (2012). *Parlamentar/Başkanlık/Yarı Başkanlık Hükümet Sistemlerine Genel Bir Bakış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Hükümet Sistemi*, Türk Akademisi Siyasal Sosyal Stratejik Araştırmalar Vakfı (TASAV).
- Schmitt, C. (1988). *The Crisis of Parliamentary Democracy*, Baskerville: MIT Press.
- Tunç, H. & Yavuz, B. (2009). Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi, *TBB Dergisi*, 81, 1-39.
- Tunçay, M. (2009). John Locke’nin Uygur Yönetim Üzerine İkinci İnceleme’den Seçme Parçalar: Devletin Yasama, Yürütme ve Federatif Kuvvetleri Üstüne-Bölüm XII, *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi Yeni Çağ*, (Der. Mete Tunçay), (ss. 261-293), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yaman, A. (2014). Başkanlık Sistemi, Uygulamaları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (1), 83-98.
- Yazıcı, S. (2005). Başkanlık Sistemleri Türkiye İçin Bir Değerlendirme, *Başkanlık Sistemi*, (ss. 125-142), Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Yazıcı, S. (2011). *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yazıcı, S. (2013). Latin Amerika’da Meclis’e by-pass, *Taraf Gazetesi*, (27 Şubat 2013).
- Yıldız, A. (2014). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı Başkanlık Sistemi Çalışmasına Giriş*, (Ed. Havvana Yapıcı Kaya), Ankara: TBMM Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yıldız, H. (2013). Türkiye’de Parlamentarizm Uygulamaları, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4 (1).
- Yılmaz, S. (2016). Başkanlık Sistemi: ABD Türkiye’ye Örnek Olabilir mi?, <http://www.21yyte.org/tr/arastirma/abd/2012/05/28/6618/baskanlik-sistemi-abd-turkiyeye-ornek-olabilir-mi>, (Erişim Tarihi: 7.1.2016).
- Yücel, B. (2003). Yarı-Başkanlık Sisteminin Hükümet Modeli Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma: Fransa Modeli ve Komünizm Sonrası Polonya, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52 (4), 335-364.
- Zarplı, Ç. (2015). Türkiye’de Başkanlık Sistemi Tartışmasının Kavramsal- Kurumsal Analizi: Kuvvetler Ayrılığı Prensibinin Kökenleri, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3 (3/3), 165-183.